

Emirdağ İlçesinde Yaşayanları Göçe Zorlayan Temel Sebepler

Reasons of Migration from Emirdağ District

Hüseyin ŞAHBAZ*

Öz

1965 yılından itibaren, gerek Belçika başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine ve gerekse Eskişehir başta olmak üzere Türkiye’de sanayinin geliştiği şehirlere, Emirdağ ilçesinden yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Emirdağlıları göçe zorlayan temel sebepleri ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında literatür taraması yapılarak konuyla ilgili veriler temin edilmiştir. Metin analizi yöntemiyle gözden geçirilen bu verilerden şu sonuçlara ulaşılmıştır: Emirdağ’ın fazla göç vermesinin altında yatan en önemli sebep olarak bu ilçenin bulunduğu sahaya geçmişte yapılan göçleri göstermek mümkündür. Nitekim 1730 yılında Rakka sancağından Anadolu’ya gelen göçebe Türkmenler, 1830-1835 yılları arasında Rusların Karabağ’dan Osmanlı topraklarına sürgün ettiği Türklerin bir kısmı ve 1878-1913 yılları arasında Osmanlı’nın Balkanlarda kaybettiği topraklardan göç etmek zorunda kalanların bir kısmı olmak üzere araştırma sahasında üç büyük iskân olayı yaşanmıştır. Bu olaylar sonrasında sahada bir yandan pek çok yeni yerleşme kurulurken öte yandan da var olanların nüfusuna yenileri eklenmiştir. Bundan başka cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de pronatalist bir politikanın uygulanması sonucunda, yarı kurak karasal iklimin etkili olduğu ve ekonominin de tarım ve hayvancılığa dayandığı, sahadaki fiziki çevre şartları artan nüfusun geçimini karşılamamanın sınırlarına ulaşmıştır. Böyle bir zamanda bir yandan tarımda makineleşmenin yaygınlık kazanması ve öte yandan da miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanması, 1965 yılı civarında pek çok yetişkinin işsiz kalarak Emirdağ ilçesinden göç etmesine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Emirdağ ilçesi, İç göç, Dış göç, Belçika, Eskişehir.

Abstract

Since 1965, there was an intense migration from Emirdağ to western European countries especially Belgium and cities in Turkey where industry mainly developed, especially Eskişehir. The aim of this study is to reveal the main reasons that force Emirdağ people to migrate. Within the scope of the research, the literature was scanned and data on the subject were obtained. From these data reviewed by the text analysis method, the following conclusions were reached: It is possible to show the previous migrations to the area where this district is located as the most important reason underlying emigration from Emirdağ district. As a matter of fact, three major placement events occurred in the research area in the past. These are nomad Turkmen who came to Anatolia from Raqqa in 1730, some of the Turks exiled by the Russians from Karabakh to the Ottoman lands between 1830-1835 and some of those who had to migrate from the lands lost by the Ottoman Empire in the Balkans between 1878-1913. As a result of these events, while the population of the existing settlements increased on the one hand, many new settlements were established on the other hand. Furthermore, a pronatalist policy was implemented in Turkey in the early years of the republic. As a result, the physical environmental conditions in the area, where the semi-arid continental climate is effective and the economy is based on agriculture and animal husbandry, have reached the limits of meeting the livelihood of the growing population. At such a time, the widespread of mechanization in agriculture and the fragmentation of agricultural lands by inheritance on the other hand caused many adults to remain unemployed and emigrate from Emirdağ district around 1965.

Keywords: Emirdağ County, Internal Migration, External Migration, Belgium, Eskişehir.

Giriş

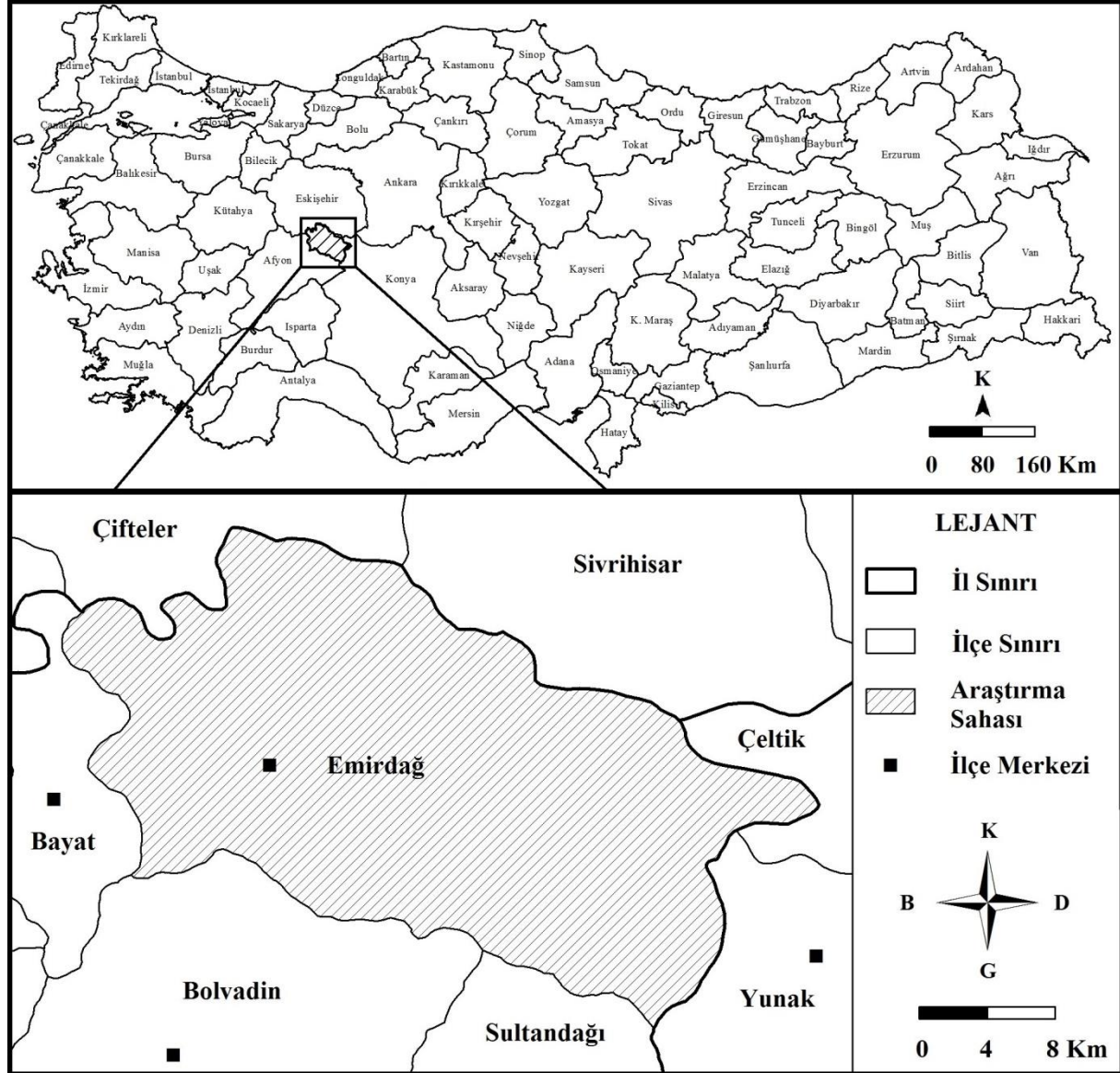
Afyonkarahisar iline bağlı olan Emirdağ ilçesi coğrafi açıdan, Ege Bölgesi’nin İç Batı Anadolu Bölümü ve kısmen de İç Anadolu’nun Yukarı Sakarya Bölümü’nde yer almaktadır. Bu saha; kuzeyde Çifteler ve Sivrihisar; doğuda Çeltik ve Yunak; güneyde Sultandağı ve Bolvadin; batıdaysa Bayat ilçeleriyle çevrilidir (Şekil 1). Matematiksel konum açısından 38° 45' - 39° 15' kuzey enlemleri ile 30° 56' - 31° 43' doğu boylamları arasında yer alan sahanın yüzölçümü ise 2.103 km²’dir.

İlçenin fiziki coğrafya özelliklerine bakıldığında; kuzeyinin ovalık, güneyininse (Emir Dağları adlı) dağlık bir alandan oluştuğu görülmektedir. Emirdağ ilçesi ile Eber Gölü arasında yer alan Emir Dağları’nın yükseltisi, genelde kuzeyden güneye doğru gidildikçe artar. Kuzeyde Hodulbaba Tepesi (1.547 m) ile Emirdede Tepesi (2.064 m) ve daha güneyde

* Dr., Afyon Karahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü, huseyiniyesuh@gmail.com

Başyurt Tepesi (2.281 m), bu dağın en yüksek zirvelerini oluşturur. Bu dağlık alan, kaynağını kendisinden alan ve kuzeye doğru akarak Sakarya Nehri'ne dâhil olan dereler tarafından derince yarılmıştır. Buna bağlı olarak üzerinde çok sayıda geçici derelerin oluşturduğu "V" biçimli çentik vadi de bulunmaktadır (Yılmaz, 2001, s. 4-5).

Şekil 1: Emirdağ İlçesinin Konumu ve Sınırları Haritası.

Kaynak: UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs'ın Turkey-Subnational Administrative Boundaries veri tabanından alınan vektörel veriler kullanılmak suretiyle ArcGIS ortamında çizilmiştir.

Sahadaki akarsuların geneli, kısa boylu ve mevsimlik olduğu için yaz aylarında kurumaktadır. Sadece Hamzahacılı köyünden çıkarak kuzeydoğu yönünde akışa geçen ve Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesinde Sakarya Nehri'ne dâhil olan Pınarbaşı, daimi bir akarsudur. İlçede bu akarsu ile altı köyün tarım arazisi sulanmaktadır (Köktepe, 2008, s. 7).

Emirdağ Meteoroloji İstasyonu verilerine göre deniz etkisine kapalı bir ortamda yer alan inceleme sahasının yıllık ortalama sıcaklığı 11,4°C'dir. Yıllık ortalama donlu gün sayısı ise 59'dur. İlkbaharda görülen don olayı, tarım faaliyetlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Toplam yağış miktarının 394,8 mm olduğu sahada yağışın yıl içindeki dağılımında ilkbahar % 35,2 ile en büyük paya sahiptir. Onu sırasıyla; kış (% 29,9), sonbahar (% 18,7) ve yaz (% 16,2) mevsimleri takip etmektedir (Canlı, 2007, s. 54). Yaz mevsiminde

yağış azalırken sıcaklığın artması, kuraklığın şiddetlenmesine ve bu da tarımsal üretimin olumsuz bir şekilde etkilenmesine sebep olmaktadır.

Tarihte araştırma sahasında kurulan en önemli yerleşme, bugün Emirdağ kentinin 12 km kadar doğusundaki Hamzahacılı köyü ve Davulga beldesine bağlı Hisar mahallesinin yakınında bulunan, Amorium şehridir. Ortaçağ'da bu şehir, başkent Konstantinopolis ve Arap Halifeliği ile olan doğu sınırı arasında bağlantı kuran, Anadolu'yu baştanbaşa kat eden önemli bir anayol üzerindeydi. XII. yüzyılda Amorium, Bizans'ın Anatolik ordularının karargâh merkezi ve Anatolikon Themasi'nin başkenti olan, Anadolu'nun en geniş ve önemli vilayeti haline gelmişti. Aynı zamanda imparatorluk ordularının seferberlik sırasında bir geçiş noktası ve asker topladığı merkez olarak kullanılan bu şehrin, ülkenin savunmasında da anahtar bir rolü vardı (Lightfoot vd., 1999, s. 23).

Ancak bu şehir, İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren İstanbul'un fethi için gelen Müslüman ordularının yolu üzerinde bulunması sebebiyle yapılan savaşlarda pek çok kez tahrip olmuş ve zamanla da önemini tamamen yitirmiştir (DİA, 1991, s. 79).

Arap akınlarından yaklaşık üç asır sonra, Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Bizans ordularının Alparslan'a mağlubiyeti üzerine, Anadolu bu kez de Selçuklu Türklerinin akımına maruz kalmıştır (Tunçdilek, 1957, s. 36). 1071 yılında yapılan savaşta Bizans ordusu ağır bir yenilgi almakla kalmamış, neredeyse merkezî imparatorluk ordusu ile thema kuvvetlerinin tamamını da kaybetmiştir. Bu da Türklerin Doğu ve Orta Anadolu bölgelerini, ciddi bir direnişle karşılaşmadan, ele geçirmesine neden olmuştur (Ayönü, 2009, s. 60). Hatta Sultan Alparslan, kumandanlarından Artuk Bey'i Anadolu'nun fethiyle görevlendirmiş, o da 1072 yılında Sakarya vadilerine kadar ilerlemiştir (Turan, 1971, s. 36). Dolayısıyla Türk ordularının sahaya ilk gelişinin Malazgirt'ten bir yıl sonra gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Bolvadin (Polybotos) Muharebesi'nin, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok önemli bir yeri vardır. Nitekim Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Türkleri Anadolu coğrafyasından tamamen söküp atmak için ordusuyla harekete geçmiş ve 1116 yılında Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Şehinşah (II. Melikşah)'ın ordusuyla Bolvadin'de karşılaşmıştır. Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği muharebede stratejik açıdan Türklerin üstün olduğu bir zamanda Şehinşah, kardeşi Mesud'un kendisine karşı bir isyan hazırlığında olduğunu haber alınca, Bizans imparatoruna antlaşma teklifinde bulunmuştur. Savaşı kazanma yönünde umudu kalmayan imparator da daha fazla kayıp vermemek için bu teklifi kabul etmiştir. Buna göre Bizans, sözü edilen sahanın Türk toprağı olduğunu kabul etmiştir (Çavdaroğlu, 2018, s. 329-334). Dolayısıyla Türklerin, Emirdağ ve çevresine kalıcı bir şekilde bu savaştan sonra yerleşmeye başladığını söylemek mümkündür.

Yine bu muharebede Şehinşah'ın komutanı Emir Mengücek idaresindeki Türk ordusu, Emir Dağları üzerinde konuşlanmıştır (Kesik, 2003, s. 29). Türkler arasında yaşı, deneyimi ve yiğitliği yönünden seçkin bir asker olarak kabul edilen Mengücek'e (Komnena, 1996, s. 497) ithafen onun konuşlandığı bu dağlık alana, "Emir" adı verilmiştir.

Her ne kadar Bolvadin Muharebesi'nden sonra Türkler tarafından kalıcı olarak yerleşilmeye başlasa da inceleme alanını, yaklaşık 6 asır boyunca, oldukça تنها bir yer olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren, önemli ölçüde iskân olayına maruz kalınmasıyla, bu durum değişmeye başlamıştır.

Nitekim Musul vilayetinin Rakka sancağından Anadolu'ya gelen Türkmenlerin göçebelikten men edilerek yerleşmeleri ferman buyrulunca bu oymak mensupları, 1730 yılında Cırgın köyü ve bir süre boyunca da Musluca nahiyesi olarak adlandırılacak olan bugünkü Emirdağ ilçe merkezi başta olmak üzere sahanın çeşitli yerlerinde iskân edilmiştir (Türkay, 1979, s. 594-595). Bunu 1830-1835 yılları arasında Rusların Karabağ'dan çıkararak

Osmanlı topraklarına sürdüğü Türklerin bir kısmının daha sahada iskânı izlemiştir (Türkmen, 2015, s. 24).

Şekil 2: Emirdağ İlçesinin İdari Haritası.

Kaynak: UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs'ın Turkey-Subnational Administrative Boundaries veri tabanından alınan vektörel veriler kullanılmak suretiyle ArcGIS ortamında çizilmiştir.

Alınan bu göçlerle araştırma sahasındaki nüfus önemli ölçüde artmış ve 1866 yılında Emirdağ'a uğrayan Sultan Abdülaziz'in anısına Musluca nahiyesine Aziziye adı verilmiştir. Yine adı geçen padişah zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nda idarî alanda önemli değişiklikler yapılmış (Küçük, 1988, s. 182) ve bu kapsamda 1867 yılında Aziziye, Hüdavendigar vilayetinin Karahisar (Afyon) sancağına bağlı ilçelerden birisi olmuştur. 1915 yılına geldiğindeyse Afyonkarahisar, Hüdavendigar vilâyetinden ayrılınca (Emecen, 1998, s. 286) Aziziye de günümüze kadar adı geçen ilin ilçelerinden birisi olagelmiştir.

Çanakkale Savaşları ile 29 Ekim 1923 tarihi arasında geçen süreçte, birbirini takip eden bir dizi olaylar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı olarak da nitelendirilen bu süreç (Aliagaoglu vd., 2011, s. 127) sonrasında muhtemelen cumhuriyet öncesi rejimi çağrıştırdığı için 1 Temmuz 1931 tarihinde Aziziye'nin adı, Emirdağ olarak değiştirilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi). İlçeye bu isim verilirken, araştırma sahasının güneyinde bulunan Emir Dağları dikkate alınmıştır. Ayrıca cumhuriyet döneminde araştırma sahasını ilgilendiren bir

diğer önemli olay da daha öncesinde bir bucak olan Bayat'ın 1987 yılında idari açıdan ilçe statüsüne kavuşarak Emirdağ ilçesinden ayrılmasıdır.

2021 yılı itibarıyla inceleme alanında 1'i şehir (Emirdağ ilçe merkezi), 2'si belde ve 69'u da köy olmak üzere toplam 72 yerleşme bulunmaktadır (Şekil 2). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) veri tabanından alınan verilere göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla sözü edilen alanda toplam 39.518 kişi yaşamaktaydı. Yine aynı tarihli verilere göre bu ilçe nüfusuna kayıtlı olan 99.940 kişi, ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış bir halde yaşamını sürdürmekteydi.

Yurtdışında ikamet eden Emirdağlılarla ilgili verilerse, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi bünyesinde faaliyet gösteren Veri Yönetimi Şubesi'nden alınmıştır. Buna göre 17 Şubat 2021 tarihi itibarıyla Türk vatandaşlığından çıkanlar hariç; Belçika'da 39.411, Fransa'da 14.547, Hollanda'da 6.550, Almanya'da 4.855, İsviçre'de 532 ve İtalya'da 29 Emirdağ ilçesi nüfus aile kütüğüne kayıtlı kişi yaşamaktaydı. Yine aynı tarihe göre sadece bu 6 ülkede yaşayan Emirdağlıların toplam sayısı ise 65.924 kişiydi (Tablo 1).

Tablo 1. Emirdağ İlçesi Nüfus Aile Kütüğüne Kayıtlı Olup Avrupa Ülkelerinde Bulunan Kişi Sayıları (2021).

Ülke Adı	Kişi Sayısı	%'si
Belçika Krallığı	39.411	59,78
Fransa Cumhuriyeti	14.547	22,07
Hollanda Krallığı	6.550	9,94
Almanya Federal Cumhuriyeti	4.855	7,36
İsviçre Konfederasyonu	532	0,81
İtalya Cumhuriyeti	29	0,04
Toplam	65.924	100,00

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı iletişim merkezi, veri yönetimi şubesi.

Buna göre belirtilen zaman diliminde araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olduğu halde (gerek yurt içi ve gerekse yurt dışı olmak üzere) farklı yerlerde yaşayan Emirdağlıların toplam sayısı, 165.864 kişiyi bulmaktaydı. Buradan sözü edilen zamanda araştırma sahası dışında yaşayan Emirdağlıların, ilçede yaşayanların yaklaşık 4,2 katı olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı 1965 yılından itibaren, gerek Belçika başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine ve gerekse Eskişehir başta olmak üzere Türkiye'de sanayinin geliştiği şehirlere, Emirdağ ilçesinden yoğun bir göç yaşanmasının temel sebeplerini ortaya koymaktır.

Araştırmaya önce literatür taramasıyla başlanmıştır. Bu kapsamda daha önce saha ve yakın çevresiyle ilgili hazırlanan; tez, rapor, makale, kitap, dergi ve diğer; kaynaklar tespit ve temin edilmiştir. Bunlardan Emirdağ ilçesinin; yeryüzü şekilleri, iklimi, bitki örtüsü, tarihi ve demografik gelişimi gibi birtakım bilgilere ulaşılmıştır. Bundan başka TÜİK'in ADNKS veri tabanından elde edilen nüfus bilgileri de bu çalışmaya kaynaklık teşkil etmiştir. Çalışmanın diğer kaynakları olarak sahada yapılan gezi ve gözlemler ile Emirdağ'dan göçe katılan veya katılmayan kişilerle yapılan mülakatlardan edinilen fikirler gösterilebilir.

Nihayetinde de tüm bu veriler metin analizi yöntemiyle gözden geçirilerek Emirdağ ilçesinde yaşayanları göçe zorlayan temel sebepler, sentez yöntemiyle ortaya konmuştur.

Bulgular

Cumhuriyet Öncesinde Dıştan Sahaya Yapılan Göçler

Emirdağ ilçesinin fazla göç vermesinin altında yatan en önemli sebep olarak bu ilçenin bulunduğu sahaya yine geçmişte yapılan göçleri göstermek mümkündür. Gerçekten de araştırma sahası, XVI. yüzyılın ilk yarısında genel olarak oldukça تنها olarak nitelendirilebilecek bir yerdir. Nitekim bunu 1530 tarihli ve 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri de doğrulamaktadır.

Zira bu deftere göre Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Livası'nın Barçınlu (Bayat) kazasının sınırları dâhilinde kalan araştırma sahasında bu kazaya bağlı ve günümüzde hâlâ yerleşim yeri olarak kullanılan sahadaki kırsal yerleşmeler şunlardır: Ağılıcık, Avdan, Bademli (Payamlu), Bağlıca, Çaykışla, Çiftlikköy, Tabulğı (Davulga), Daydalı, Dereköy, Ekizce, Gömü, Hisarcık (Davulga'ya bağlı Hisar mahallesi), Karaağaç, Suvermez, İncik (Davulga'ya bağlı bir mahalle), Pınarbaşı (Hamzahacılı köyünde bir mevki), Pırlı (Aşağıpiribeyli), Tez, Yarımca, Yavuz (Horan) ve Yüreğil (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993, s. 48-56). Yine bu defterde Emirdağ ilçe merkezinin adının geçmemesi de sahada böyle bir yerleşim biriminin ve dolayısıyla da şehrin bulunmadığını göstermektedir.

Ancak XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren inceleme alanı, önemli ölçüde iskân olayına sahne olmaya başlamıştır. Sahaya yapılan bu yerleştirme olayına bakıldığında, o dönemde Osmanlı'nın konargöçer Yörük cemaatlerine bakış açısının çok önemli olduğu görülmektedir. Nitekim devlet; isyanlar, eşkıyalık hareketleri, salgın hastalıklar gibi çeşitli olumsuzluklar nedeniyle boşalan ve bu yüzden ziraata uygun olduğu halde boş kalan alanları iskân ederken çoğu zaman konargöçer Yörük cemaatlerini kullanmıştır. Bunun yanı sıra kalabalık bir halde yaylak ve kışlaklar arasında sürekli yer değiştiren bu grupların, yerleşik ahalinin tarım alanlarına verdiği zararın ortadan kaldırılması için de göçebelerin yerleştirilmesi bir zaruret olarak görülmüştür. Diğer taraftan asayişin sağlanması hususunda onların çıkardığı güçlükler de Yörüklerin iskânını gerektiren bir başka husustur (Karazeybek, 2017, s. 1).

Sözü edilen zamanda imparatorluğu böyle bir politika izlemeye zorlayan etkenlerin daha gerilerine gidildiğindeyse, uzun süren ve yenilgiyle sonuçlanan savaşlar sonrasında devletin bir yandan toprak ve buna bağlı olarak gelir kaybederken öte yandan da ekonomik açıdan büyük sıkıntılara düşmesinin etkili olduğu görülmektedir.

Nitekim bu olaylardan ilki devletin; Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik ile giriştiği 16 yıl süren (Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları (1683-1699)) ve Osmanlı döneminin en önemli antlaşmalarından birisi olarak kabul edilen 1699 tarihli Karlofça'nın ardından meydana gelmiştir. Gerçekten bu büyük savaş, maddi ve manevi açıdan devleti büyük kayıplara uğratarak ülkenin; idari, mali, iktisadi ve adli sisteminin bozulmasına sebep olmuştur. Bütçe açığını kapatmak için devlet, bir yandan mevcut vergileri artırırken öte yandan da yeni vergiler koymuştur. Artan vergiler yüzünden bir süre sonra pek çok kasaba ve köy, terk edilmiş ve buna bağlı olarak da önemli ölçüde tarım arazisi atıl bir hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, zirai ürünün azalması karşısında düştüğü darboğazdan çıkabilmek için boş ve harap olan yerleri yeniden canlandırma gereği duymuştur. Söz konusu araziler, başka yerlerden gelmek isteyen kimselere verilmeye başlanmış, harap ve boş kırsal arazilere yerleştirilecek en uygun kişiler olarak da Yörükler görülmüştür (Halaçoğlu, 1997, s. 41).

İşte bu kapsamda Emirdağ havalisi de konargöçer Yörüklerin geniş çapta iskâna tabi tutulduğu yerlerden birisi olmuştur. Bunda sahanın coğrafi özelliklerinin, yaylak-kışlak hayatını benimsemiş olan konargöçer Oğuz Türkmenlerinin hayvanları için oldukça uygun olması da etkili olmuştur (Köksal vd., 2017, s. 3). Gerçekten Ege ile İç Anadolu bölgelerinin

birleştiği bir noktada yer alan bu dağlık alandaki flora ve vejetasyon zenginliği, oldukça dikkat çekicidir. Ve değişik zamanlarda çok sayıda yerli ve yabancı botanikçinin, söz konusu dağlık alandan bitki örnekleri toplaması da bunu doğrulamaktadır (Kargıoğlu, 2001, s. 49).

Belirtilen sebeplerle araştırma sahasına yapılan ilk önemli yerleştirme, Musul vilayetinin Rakka sancağından Anadolu'ya gelen Türkmenlerin iskânıdır. 1691-1696 yılları arasında vuku bulan aşiretleri yerleştirme faaliyetinde bugün Suriye'nin kuzeyindeki Rakka ilinin sınırları içinde kalan Belih Nehri Havalisi; iklim şartlarının hayvan besleyen oymaklara uygun olmaması, su kaynaklarının yetersizliği ve Arap aşiretlerinin baskısı gibi sebeplerle; iskân edilenlerin kısa bir süre sonra terk ettiği bir yer olmuştur. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyıl başlarında bile buraya yerleştirmek istediği oymakları takipten vaz geçmemiştir. Bunun üzerine sözü edilen bölge, aşiretler tarafından açık bir hapisane olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bir zaman sonra devlet, burayı zorla iskân etmekten vazgeçmiş, fakat ülke çapında nizama aykırı hareket eden aşiretleri Rakka'da iskân etmekle tehdit etmiştir (Orhonlu, 1987, s. 112).

Sözü edilen olumsuzluklar sebebiyle Rakka sancağından 6 oymak ve yaklaşık 700 kişiyle yola çıkan Türkmenler; 1730 yılında Emirdağ havalisine gelmiş ve araştırma sahasının çeşitli yerlerinde iskân edilmiştir. Bu aşiretin 10 yıl içinde yerleştirildikleri sahayı terk etmeleri durumunda tekrar geldikleri yer olan Rakka'ya zorla götürülerek orada yerleştirileceği devlet tarafından kendilerine bildirilmiştir (Türkay, 1979, s. 594-595). Osmanlı'ya bağlı Musul vilayetinden geldikleri için bu oymak mensupları, bugün bile sahada yaşayanlar tarafından, Musulcalı veya kısaca Muscalı olarak nitelendirilmektedir.

Sözü edilen aşiret mensupları, Cırgın köyü ve bir süre boyunca da Musluca nahiyesi olarak adlandırılacak olan bugünkü Emirdağ ilçe merkezi başta olmak üzere; Gömü (beldesi), Tabaklar, Bağlıca, Gözeli (Manahoz), Kuruca, Karaağaç, Dağılgan, Suvermez, Ağlıcak, Yavuz (Horan), Elhan (Helan), Türkmenakören (Averen), Ekizce, Hamzahacılı ve Adayazı (Firikli) köylerinde iskân edilmiştir. Aşiretten bir kısmıysa; Soğukkuyu, Karacalar ve Güneysaray köylerine yerleşmiştir (Türkmen, 2014, s. 42).

Araştırma sahasına yapılan ikinci önemli yerleştirme, XIX. yüzyılın ilk yarısında Karabağ Türkmenlerinin iskânıdır. Bu iskân olayının altında yatan nedenlere bakıldığında, sözü edilen zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun girdiği savaşları kaybetmesinin ve buna bağlı olarak da himayesi altında bulunan Müslüman halkları koruyamamasının etkili olduğu görülmektedir. Nitekim sahaya yapılan Karabağlı iskânı da Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1828-1829 yılları arasında Rusya ile yaptığı savaşın ardından gerçekleşmiştir.

Osmanlı-Rus savaşının başlangıcıysa, 1821 Mora İsyanı sonrasında meydana gelen olaylarla yakından ilgilidir. Rumların bağımsızlığını destekleyen; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdahaleleri neticesinde bir Avrupa meselesi haline dönüşen Yunan ayaklanmasının ardından Rusya, Akkirman Antlaşması'nda (7 Ekim 1826) Eflak-Boğdan ve Sırbistan'ın imtiyazlarının genişletilmesini Osmanlılar'a kabul ettirmişti. Ayrıca bu üç devlet Bâbîâli'ye bir nota vererek Yunanistan'ın Osmanlılar'a tâbi fakat iç işlerinde bağımsız bir devlet olmasını istemişler ve teklifleri kabul edilmeyince de ortak donanmalarıyla Navarin'deki Osmanlı gemilerini batırmışlardır (20 Ekim 1827). Buna karşılık kendilerinden tazminat istenince de İstanbul'daki elçilerini geri çekmişler, Rusya ise Bâbîâli'nin yayımladığı bildiriye bahane ederek Osmanlı'ya harp ilan etmiştir (26 Nisan 1828). Yapılan savaşta Balkanlar'da ve Kafkaslar'da Ruslar büyük bir ilerleme kaydedince Padişah II. Mahmut, 14 Eylül 1829 tarihinde koşulları çok ağır olan, Edirne Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın Erivan ve Nahçıvan hanlıklarını da kendi topraklarına katmasını tanımıştır (Turan, 1994, s. 442-443).

Söz konusu savaşın kaybedilmesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun böyle bir harbe hazırlıklı olmamasının büyük etkisi olmuştur. Nitekim devlet, 1826 yılında artık kendisi için büyük bir sorun haline gelen Yeniçeri Ocağı adlı askeri teşkilatını (Vaka-i Hayriye adı verilen olayla) ortadan kaldırmıştır. Fakat kaldırılan bu ocağın yerine kurulan Asakir-i Mansure adlı orduya henüz tam anlamıyla bir savaşa hazır değildir (Kara, 2005, s. 121).

Elde ettikleri bu başarıların ardından Ruslar, önce Erivan ve Nahçıvan hanlıklarını ortadan kaldırıp yerine Ermenistan vilayetini kurdular. Sonra da Kuzey Azerbaycan'ın elde tutulabilmesi için, Karabağ'da bulunan Gence Hanlığı'ndaki Türkleri bölgeden çıkartarak yerlerine Ermenileri yerleştirmeye başladılar. Belirtilen plan çerçevesinde İran ve Anadolu'dan getirilen on binlerce Ermeni aile Karabağ'a yerleştirilirken (Taşkiran, 1997, s. 1192-1198) buradan çıkarılan Türklerin bir kısmıysa Osmanlı topraklarına sürüldü. Sürgün edilenlerden bir kısmı da 1830-1835 yılları arasında Emirdağ havalisindeki; Avdan, Bademli, Davulga ve Ömerhacılı köylerine yerleştirildi. Daha sonra özellikle Davulga'dan dağılanlar tarafından; Daydalı, Eşrefli, Yeniköy, Aşağıaliçomak köyleri de sahada kuruldu. Günümüzde bunlardan bataklık ve sıtma yüzünden iskân sahasını terk eden Ömerhacılı dışında adı geçen kırsal yerleşmelerin hemen hepsi yerinde durmaktadır (Türkmen, 2015, s. 24). Bunlardan başka Gelincik ve Leylekli köyleri de Karabağ göçmenleri tarafından sahada kurulmuştur.

Sahaya yapılan üçüncü önemli yerleştirme, Balkan muhacirlerinin iskânıdır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu zamanında Balkanlar'dan Anadolu'ya birincisi Osmanlı-Rus, diğeri de Balkan Savaşı'nda olmak üzere iki büyük göç dalgası olmuştur. Bunlardan ilki, 1877-1878 yıllarında yapılan ve kısaca 93 Harbi olarak adlandırılan savaşta, Osmanlıların Ruslara yenilmesinin ardından yaşanmıştır (İpek, 1994, s. 14). Nitekim bu savaş sırasında Balkan topraklarında çoğu Türk olan 250.000 ilâ 300.000 arasında Müslüman katledilmiştir (Karpat, 2003, s. 118). Açlık ve hastalıktan hayatını kaybedenlerle birlikte bunların sayısı 500.000'e ulaşmış ve kurtulabilen yaklaşık 1.200.000 kişi de Osmanlı'nın elde kalan topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır (İpek, 1999, s. 664-665).

Rumeli'den sahaya yapılan ikinci büyük göç dalgasının nedeniyse 1912-1913 yıllarında yapılan I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın bir ittifak kurarak (Örenç, 2012, s. 21) Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulunan Balkan topraklarını, Edirne ve Kırklareli'yi dahi kapsayacak şekilde, ele geçirmesidir. Bu savaştan sonra kaybedilen topraklardaki Türk ve Müslüman ahaliye karşı yeni bir baskı ve zulüm başlamıştır (Orhan, 2008, s. 32). Nitekim Ruslar ve onların desteklediği Balkanlı çeteler, ele geçirdikleri Osmanlı topraklarındaki Türk ve Müslüman ahaliye acımasızca saldırarak katletmeye girişmiş ve bu saldırılardan canını kurtarabilenler de büyük kitleler halinde Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır (Karpat, 2003, s. 114).

Balkanlardan sahaya ilk göç, 93 Harbi'nin ardından Boşnaklarca yapılmıştır. Nitekim bu savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın Balkanlardaki Rus nüfuzunu artırmasından endişe eden Avrupa devletleri, onun yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine 1878 yılında Berlin'de yapılan antlaşma uyarınca Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Bundan sonra da kendilerine baskı ve zulüm uygulandığı gerekçesiyle Boşnakların Osmanlı coğrafyasına göçü başlamıştır. Bunlardan 107 hanesi de 1891 yılında sahadaki Galviye adlı yerde iskân edilmiştir. Ancak bu yerin çok uygun olmaması nedeniyle Boşnakların 51 hanesi bir yıl sonra ilçe merkezine taşınmıştır (Demirel, 2008, s. 286-297). Geride kalanlarsa 1893 yılında yöre ahaliyle aralarında yaşanan anlaşmazlık yüzünden başka yerlerde iskân edilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi).

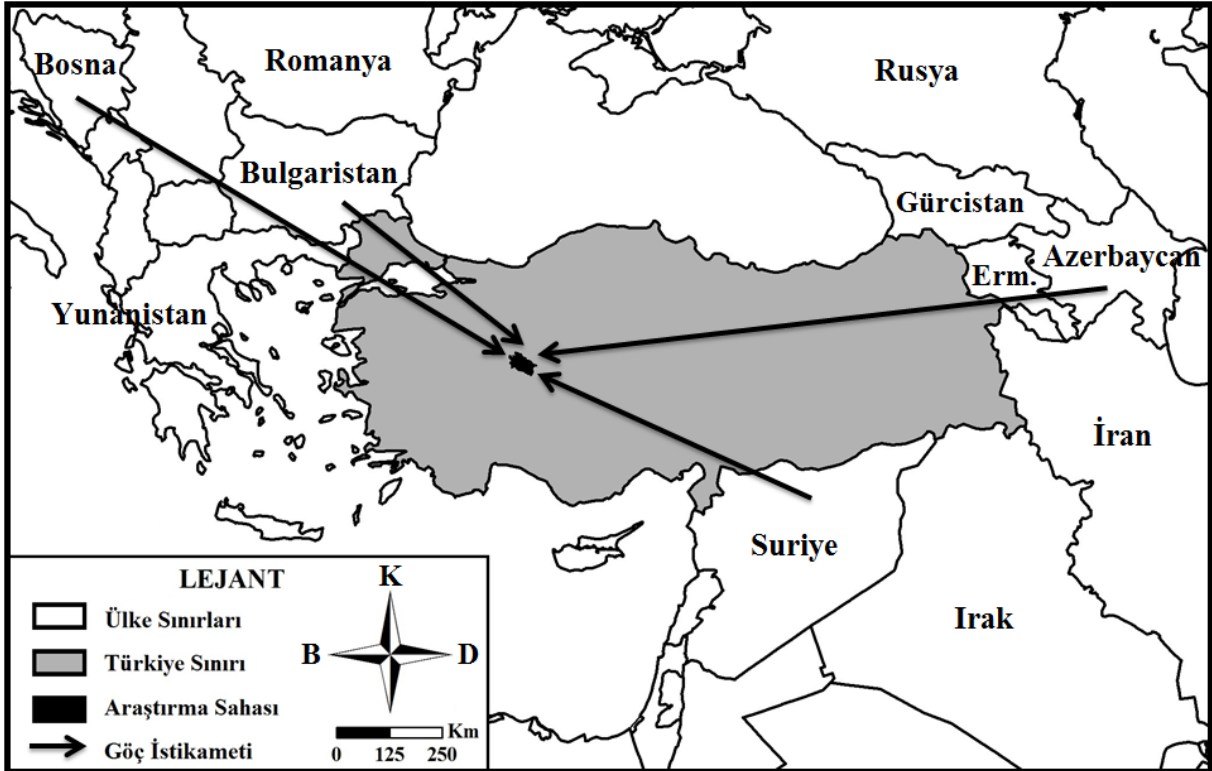
Sahada Balkan göçü sonrasında yapılan ikinci iskân, ± 1894 yılında bugünkü Bulgaristan'ın Dobriç (eski adıyla Hacıoğlupazarcığı) eyaletinden gelenlerin sahada kurduğu

Ablak köyüdür. Daha sonra yine Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinden yapılan muhaceret neticesinde sahada; Aydınıyaka, Camili, Karayatak, Kılıçlar, Toklucak, Yarikkaya, Beyören, Topdere, Dağınık, Eskiakören ve Yusufpaşa köyleri kurulmuştur. Bunlardan başka; Ümraniye, Özkan, Kırkpınar, Veysel (Exter, 1993, s. 255), Salihler, Hisar ve Türkmenakören köylerine de Rumeli'den gelen muhacirler yerleştirilmiştir. 1891-1912 yılları arasında sahaya gelen toplam muhacir aile sayısı, 1.100'dür (Fıçıncı, 2013, s. 44-45).

Alınan bu göçler neticesinde inceleme alanının nüfusu önemli ölçüde artmıştır (Şekil 3). Nitekim Cumhuriyet devrinde ilk defa 28 Ekim 1927 tarihinde yapılan sayımda bugünkü ilçe merkezi ve yakın köylerinin nüfusunun 33.685 kişi olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3: 1730-1913 Yılları Arasında Araştırma Sahasına Dıştan Yapılan Göçleri Gösterir Harita.

Kaynak: Türkay, 1979, s. 594-595; Türkmen, 2015, s. 24; Demirel, 2008, s. 286-297; Exter, 1993, s. 255; Fıçıncı, 2013, s. 44-45'ten alınan bilgiler doğrultusunda ArcGIS ortamında çizilmiştir.

Artan nüfusun geçiminde hayvancılığın önemli bir yeri olmuştur. Gerçekten de Alagöz, 1936 senesinde araştırma sahasını ziyaret etmiş ve bu geziye ilişkin gözlemlerini şöyle aktarmıştır: Emirdağ ilçesi, önemli bir yaylacılık alanıdır. Kazanın hemen tamamı, yaz mevsimini Emir Dağları'nda geçirmektedir. İlçe merkezinden yaylaya çıkışta; Çatallı, Yedi Kapı Deresi, Dereköy ve Soğukkuyu'dan geçen yollar kullanılmaktadır. Yaylaya küçükbaş hayvancılık yapmak amacıyla çıkılmaktadır. Alanda çok iyi tiftik ve dağlıç koyunu yetişmektedir. Yaylaya çıkanların çokluğu nedeniyle kaza merkezi dahi yazın neredeyse boşalmaktadır. Ve bu durum, kaza merkezinde dahi bir köy ekonomisi bulunduğunu göstermektedir. Ağustos ayında bağ bostan başına inerek bir süre kalanlar, tekrar yaylaya dönerek ekim, kasım aylarına kadar hayvanlarını olatmaya devam ederler. Yayladan elde edilen süttten; peynir, yoğurt, kaymak gibi süt ürünleri yapılmakta ve bunların ihtiyaç fazlası Eskişehir ve Bursa kentlerine gönderilmektedir. Bununla birlikte hayvancılığın gittikçe çiftçilik lehine azaldığı da sahada yaşayanlar tarafından belirtilmektedir (Alagöz, 1993, s. 18-19).

Cumhuriyet Döneminde Ülkede Uygulanan Pronatalist Politikanın Sahanın Nüfusu Üzerindeki Etkileri

Emirdağ ilçesinin fazla göç vermesinin sebeplerinden ikincisi olarak, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de nüfus artışı yanlısı (pronatalist) bir politikanın uygulanması gösterilebilir. Bu politikanın araştırma sahasındaki etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için de cumhuriyet döneminde ilçe nüfusunun gelişim sürecine bakmak yerinde olacaktır.

Sayım yıllarına göre Emirdağ ilçesinin nüfusunu gösteren tabloya göre (Tablo 2) sahanın nüfus gelişimini dört evreye ayırmak mümkündür. Bunlardan birinci evre, 1935’ten 1970 yılına kadar geçen 35 senelik süreçteki nüfusun hızla arttığı dönemken ikincisi, 1970’ten 1980’e kadar süren 10 yıllık azalma dönemidir. Üçüncü evre 1980’den 1990 yılına kadar süren nüfusun tekrar artışa geçtiği dönemken, dördüncü evreyse 1990 yılından 2020 yılına kadar devam eden ve nüfusun tekrar azalışa geçtiği zaman dilimidir.

Bunlardan birinci evredeki nüfus artışında savaşlarda genç nüfusunu yitiren ülkenin, onu en kısa sürede yeniden kazanmak için, vatandaşlarını nüfus artışına zorlayıcı bir politika uygulamasının büyük bir etkisi olmuştur (İnal, 1999, s. 206).

Nitekim bu politika kapsamında Cumhuriyet’in ilk yıllarında; 6 ya da daha çok çocuk sahibi olan kadınlara ödül verme, doğum kontrol araçlarının ithalini ve satışını yasaklama, TCK’da çocuk aldırma bir suç olarak tanımlamanın yanında (TC Hükümeti-UNICEF, 1991, s. 25); Yol Vergisi, Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, Gelir Vergisi, Gizli Nüfusların Yazımı, Evlilik Dışı Doğan Çocukların Kayıt ve Tescili, Yurt Dışından Gelecek Nüfusun Kaydı (Semiz, 2010, s. 433) gibi bir dizi yasa da çıkarılmıştır. Bunlardan başka devlet, 15.06.1938 tarihinde Türk Medeni Kanunu’nun 88. Maddesi’ni değiştirerek daha önce 18 olan evlenme yaşını; erkekler için 17’ye, kadınlar içinse 15’e ve hatta fevkalâde hallerde hâkim kararıyla 14’e kadar da indirmiştir (Öztan, 1995, s. 84).

Tablo 2: Sayım Yıllarına Göre Emirdağ İlçesi Nüfusu (1935-2020).

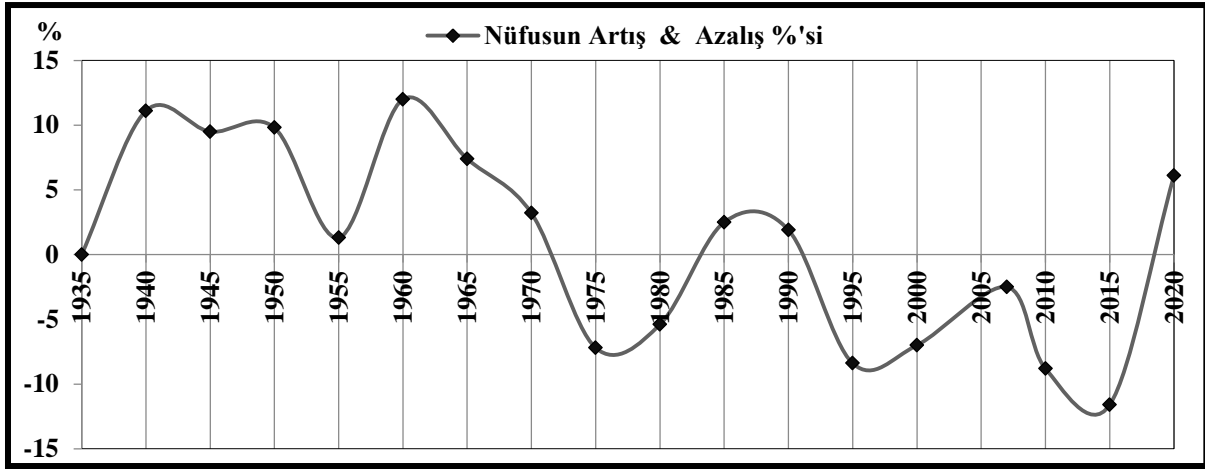
Yıllar	Erkek Nüfus	Cinsiyet Oranı	Kadın Nüfus	Toplam Nüfus	Artan / Eksilen	Dönemsel Değişim %’si
1935	15.750	90,4	17.429	33.179	-	-
1940	17.463	90,0	19.411	36.874	3.695	11,1
1945	19.652	94,9	20.708	40.360	3.486	9,5
1950	*	*	*	44.311	3.951	9,8
1955	23.616	93,5	25.255	48.871	4.560	10,3
1960	27.213	98,8	27.535	54.748	5.877	12,0
1965	28.715	95,4	30.102	58.817	4.069	7,4
1970	29.153	92,4	31.543	60.696	1.879	3,2
1975	28.264	100,7	28.058	56.322	-4.374	-7,2
1980	27.806	109,1	25.477	53.283	-3.039	-5,4
1985	27.024	97,9	27.601	54.625	1.342	2,5
1990	27.697	99,1	27.941	55.638	1.013	1,9
1997	*	*	*	50.950	-4.688	-8,4
2000	22.832	92,9	24.564	47.396	-3.554	-7,0
2007	22.334	93,6	23.865	46.199	-1.197	-2,5
2010	21.245	101,8	20.866	42.111	-4.088	-8,8
2015	18.619	100,0	18.627	37.246	-4.865	-11,6
2020	19.935	101,8	19.583	39.518	2.272	6,1

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Genel Nüfus Sayımı (GNS) ve TÜİK ADNKS verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. * Veri yoktur.

Nüfus artışını teşvik eden bu politikalardan araştırma sahası da etkilenmiş ve 1935’te 33.179 olan Emirdağ ilçesindeki insan sayısı, 35 yıllık süreçte % 82,9 oranında artarak 1970

yılında 60.696 kişiye ulaşmıştır. Bu süreçte ve yaşanan gelişmede, saha dışından alınan önemli bir göç olmadığı için, asıl etkili olan faktörün doğal nüfus artışı olduğu çok açıktır.

Şekil 4: Emirdağ ilçesinde yıllara göre nüfusun artış ve azalış oranlarını gösterir grafik (1935-2020).

Kaynak: Tablo 2'deki nüfusun "Dönemsel Değişim %'si"ni gösterir sütundan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Fakat sahadaki nüfus artışını sadece pronatalist politikayla izah etmek de mümkün değildir. Nitekim belirtilen zaman diliminde yurtda ve dünyada meydana gelen birtakım olayların da bunda etkisi olmuştur. Gerçekten de bunlardan ilkinde, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na müdahil olmamasını örnek olarak göstermek mümkündür. Bu savaş süresince her ne kadar ihtiyaten silahlı altına alınan ve sayıları önemli bir yekûn tutan askerler yüzünden Türkiye'de nüfus artış hızı önemli ölçüde yavaşlasa da bu durum, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, ülkede eksik nüfus sorununa yol açmamıştır. Dahası ihtiyaten silahlı altında bulundurulmuş askerlerin savaş bitiminde terhis olmasıyla, doğum oranları önemli ölçüde artmış ve nüfus açısından, ülke kısa bir süre içinde yeniden toparlanmıştır. Oysaki sözü edilen savaşa dâhil olan ülkeler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Birinci evredeki nüfus artışının bir diğer nedeni de II. Cihan Harbi sonrasında dünya siyasetinde yaşanan gelişmelerdir. Nitekim bu savaş biter bitmez Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bir yandan İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskı uygulamaya başlaması ve öte yandan da işgalleri altındaki Avrupa ülkelerine yaptığı baskı ve tehditle oralarda komünist rejimler kurması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin bu ülkeyle barışta da işbirliği yapabileceği yönündeki ümidini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu nedenle 1947 yılında ABD'de Truman Doktrini ve Marshall Planı ortaya atılmıştır. Truman Doktrini, ABD'nin SSCB tehdidinde maruz kalan ülkeleri destekleme ve Marshall Planı da hür Avrupa'yı ekonomik açıdan güçlendirme kararını ifade ediyordu. Bu kapsamda kongrede yapılan tartışmalarda ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Türkiye'nin SSCB baskısı altında bulunmasının, Boğazlar'dan Çin'e kadar uzanan büyük bir coğrafyayı tehlike altına soktuğunu belirtmişlerdir. Bunun üzerine 22 Mayıs 1947 tarihinde kongrede yapılan oylamada Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım yapılması kabul edilmiştir (Armaoğlu, 1999, s. 224-226).

Türkiye'de bu yardımlar, öncelikle kırsal kalkınma için kullanılmış ve buna bağlı olarak da tarımsal üretim ve ihracatta büyük artışlar yaşanmıştır. Dahası 1950-1953 yılları arasında yaşanan Kore Savaşı sırasında dünyanın en büyük buğday üreticisi olan ABD'nin buğdayı ihraç etmek yerine stoklamaya başlaması, Türk buğdayının dünya piyasasında yüksek fiyatla alıcı bulmasını sağlamıştır (Suğur, 1998, s. 160-161). Böylece geçimini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan temin eden sahadakilerin geliri de önemli ölçüde artmış ve bu da ilçe

nüfusuna olumlu bir şekilde yansımıştır. Gerçekten de inceleme alanındaki nüfus, 1950-1955 devresinde % 10,3, 1955-1960 devresindeyse % 12 oranında artmıştır.

Sahanın nüfusu; 1960-1965 yılları arasında % 7,4, 1965-1970 yılları arasındaysa % 3,2 oranında artmıştır. Ancak her ne kadar bir yandan nüfus artmaya devam etse de öte yandan ilçeden göçün 1965 yılından itibaren başladığı da anlaşılmaktadır. Nitekim bu durumu, sözü edilen dönemde ilçedeki nüfusun cinsiyet oranı da doğrulamaktadır. Tablo 2’de de görüleceği üzere 1960 yılında sahadaki erkek ve kadın nüfus arasında % 98,8’lik bir oranla (27.213 erkeğe karşılık 27.535 kadın) aşağı yukarı bir denge varken 1965 yılına gelindiğinde cinsiyet oranı % 95,4’e (yani 28.715 erkeğe karşın 30.102 kadına) kadar gerilemiştir. 1970 yılındaysa bu oran biraz daha gerileyerek % 92,4’e (yani 29.153 erkeğe karşın 31.543 kadına) kadar düşmüştür. “Göç alan yerlerde erkek, göç veren yerlerdeyse kadın nüfus fazlası meydana gelir (Doğanay, 1997, s. 174).” ilkesinden hareketle bu durum, erkeklerin iş bulmak maksadıyla 1965 yılından sonra belirgin bir şekilde araştırma sahası dışına çıktığını göstermektedir.

Aynı zamanda bu tarih, Avrupa’nın sanayileşmiş ülkelerinin Türkiye’den işçi talep ettiği dönemle de uyuşmaktadır. Nitekim bu kapsamda Türkiye, ilk işgücü anlaşmasını 1961 yılında Federal Almanya ile yapmış ve onu; 1964’de Avusturya, Belçika, Hollanda ve 1965’te de Fransa ile yapılan anlaşmalar takip etmiştir (Ünlüer, 2010, s. 38-39). Araştırma sahasının adı, bunlardan özellikle Belçika’ya yoğun bir şekilde işçi göndermesiyle ünlenmiştir. Hatta Belçika’daki Türkiye kökenliler içinde araştırma sahasından gidenlerin oranının oldukça yüksek olması nedeniyle bu ülke vatandaşlarınca orada yaşayan Türklere “Emirdağ mı daha büyük, yoksa Türkiye mi?” şeklinde sorular yöneltildiği bile ifade edilmektedir.

Nitekim Belçika’da yaşayan ve aynı zamanda Brüksel Parlamentosu Milletvekili olan Sadık Köksal’ın verdiği bilgiye göre 2020 yılı itibarıyla bu ülkede yaşayan Türk kökenlilerin sayısı 300.000 civarındadır ve bunun da yaklaşık 80.000’ini Emirdağlılar oluşturmaktadır.

Araştırma sahası dışına çıkanların ülke içinde tercih ettiği yerlerin başındaysa, Eskişehir kenti gelmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 2019 yılında Eskişehir ilinde yaşayan Emirdağlı sayısı, 36.948 kişidir. Bunda Eskişehir’in; ulaşım, ticaret ve sanayi gibi alanlarda önemli ölçüde gelişmesinin yanında sosyal ve kültürel açıdan da daha iyi bir yaşam imkânı sunmasının etkisi olmuştur (Şahbaz, 2016, s. 437). Aynı veri tabanından Emirdağ nüfusuna kayıtlı olanların ülke içinde en fazla göç ettiği diğer illere bakıldığında bunların; İzmir, İstanbul, Ankara, Antalya ve Bursa olduğu görülmektedir.

1970 yılında araştırma sahasının nüfusu, 60.696 kişi ile maksimum seviyesine ulaşmıştır. Ancak bundan sonra ilçenin nüfus gelişimindeki ikinci evre olan ve 1980’e kadar süren 10 yıllık azalma dönemi başlamıştır. Buna göre 1970 yılının saha açısından bir dönüm noktası olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim II. Dünya Savaşı’ndan sonra doğan çocuklar, bu senede 25 yaş civarına ulaşarak artık iş sahibi olmak ve kendi yuvasını kurmak isteyen yetişkin birer birey olmuştur. Fakat onlar ebeveynlerini kıt kanaat idare eden tarım arazilerinin kendilerinin geçim ihtiyacını, bir de kardeşler arasında paylaştırıldığı takdirde, karşılayamayacağını da idrak etmişlerdir. Bunun üzerine belirtilen yıldan sonra ilçeden ciddi manada göç başlamış ve bir daha saha 1970 yılındaki nüfus miktarına asla ulaşamamıştır.

Yine bu dönemde ilçe merkezinde bulunan askeri okulun Emirdağ’dan taşınmasının da sahadaki nüfusun azalmasında etkili olduğu söylenebilir. Nitekim 1961-1963 yılları arasında Emirdağ’da faaliyette bulunan Uzman Jandarma Çavuş Okulu’ndan başka Jandarma Astsubay Okulu’nun birinci ve ikinci sınıfları, 1970 yılına kadar ilçede eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak 1970 yılında bu okul, Ankara Güvercinlik’teki yeni hizmet binasına nakledilmiştir (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi). Dolayısıyla sahada zaten var olan göçe bir de bu askeri okulun taşınması eklenince, 1970-1975 yılları arasında ilçenin nüfusu % 7,2 oranında azalmıştır.

Ancak 1975 yılına ait nüfus verilerine bakıldığında bu tarihte sahadaki cinsiyet oranında bir husus, oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu yılda cinsiyet oranı, bir önceki döneme göre % 9 civarında artarak, 100,7'ye kadar ulaşmıştır. Sahadaki erkek nüfus artışı 1980 yılında da devam ederek cinsiyet oranı 109,1'e çıkmıştır. Bu duruma iki faktörün neden olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bunlardan ilki, 1973 yılında etkisini hissettiren ve Petrol Krizi olarak da nitelendirilen küresel ekonomik bunalımdır.

Bu bunalım; 1948-1973 yılları arasında yaşanan Arap-İsrail Savaşları sırasında vermiş oldukları desteklerle sadece İsrail devletinin kurulmasına değil, aynı zamanda onun topraklarını genişletmesine de yardımcı olan; Batılı devletlere karşı petrol üreticisi Arap ülkelerin ellerindeki en etkili güç olan petrol kozunu kullanması yüzünden çıkmıştır (Yılmaz vd., 2017, s. 182). Bu krizden sanayi üretimi çok kötü bir şekilde etkilenen Avrupa ülkeleri de yabancı işçi alımına son vermiştir (Castles vd., 2008, s. 292). Dolayısıyla bu da çalışmak maksadıyla yurtdışına gidecek olan erkeklerin sahada kalmasına sebep olmuştur.

Aynı zamanda bu ekonomik kriz yüzünden araştırma sahasından yurtiçine yapılan göçler de önemli ölçüde azalmıştır. Nitekim 1974 yılından itibaren Türkiye'yi de etkisi altına alan Petrol Krizi, 1979 yılı sonlarında daha da derinleşmiştir. Bunun sonucunda enflasyon % 70'i aşmış ve siyasi istikrarsızlık yüzünden ülkede kaos çıkmıştır (Şahin, 2016, s. 167-180). Bu krizden çıkmak için hükümet, 24 Ocak 1980 Kararları olarak anılan bir dizi ekonomik tedbir almak zorunda kalmıştır. Buna göre ekonomide o güne kadar sürdürülen devletçi politikalar terk edilerek özel sektörün önünü açan liberal politikalar uygulamaya konmuştur. Özel sektörün uluslararası piyasalardaki rekabet şansını artırmak için de işçi ücretleri düşük tutulmuştur (Heper, 2011, s. 139-208).

Ancak alınan bu kararlar da zayıflayan iktidar tarafından yeterince uygulanamadığı gibi bir de ülkede; terör eylemleri, öğrenci olayları ve asayişsizlik artmıştır. Bunlara ilaveten bir de 6 aydır cumhurbaşkanını dahi seçemeyen parlamentoya halkın güveninin sarsıldığı gerekçesiyle ordu, 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyarak ülkede sıkıyönetim ilan etmiştir (Ahmad, 2008, s. 185-187). İşte böyle bir ortamda ilçedeki nüfus da sahadan göç etmek yerine mevcut pozisyonunu korumayı tercih etmiştir.

Belirtilen dönemde inceleme alanında erkek nüfusun artmasına sebep olan bir diğer husus olarak da Emirdağ'ın askeri amaçla nüfus alması gösterilebilir. Nitekim 2009 yılı yazında Çanakkale'nin Ezine ilçesine taşınmaya kadar 3. Jandarma Er Eğitim Taburu, Emirdağ'da faaliyet göstermiş ve bu da istihdam açısından sahayı olumlu yönde etkilemiştir.

İlçenin nüfus gelişimindeki üçüncü evre, 1980'den 1990 yılına kadar süren nüfusun tekrar artışa geçtiği dönemdir. Nitekim sahadaki nüfus; 1980-1985 yılları arasında % 2,5, 1985-1990 yılları arasındaysa % 1,9 oranında artmıştır. Meydana gelen nüfus artışında özellikle sahadan yurtiçine yapılan göçlerin azalması etkili olmuştur. Gerçekten de Türkiye'de 1980'li yıllarda daha çok sanayi sermayesinin büyümesini teşvik eden politikalar yüzünden başta işçi sınıfı olmak üzere çalışan kesim zor durumda kalmış ve buna bağlı olarak ülkedeki işçi eylemlerinde büyük artışlar yaşanmıştır (Suğur, 1998, s. 165). Dolayısıyla bu dönemde işçi kesiminin içinde bulunduğu belirsiz durum ve işçi alımlarının azlığı yüzünden sahadaki nüfusun göç yoluyla azalması bir nebze olsun yavaşlamıştır.

Bundan başka 1988 yılında Emirdağ'da Uzman Jandarma Okulu'nun faaliyete geçirilmesinin (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi) ilçede oluşturduğu ekonomik hareketliliğin de bu nüfus artışında kısmen etkili olduğu söylenebilir.

İlçenin nüfus gelişimindeki dördüncü evre, 1990 yılından 2020 yılına kadar devam eden ve sahadaki insan sayısının tekrar azalışa geçtiği süreçtir. Bu süreçte ilçede ekonomik

açıdan olumlu ve olumsuz bir birtakım gelişmeler yaşansa da sahanın nüfusu azalmaya devam etmiştir. Nitekim bu olaylardan bazıları ve nüfus üzerindeki etkileri şunlardır:

1993-1994 öğretim yılı başlamadan Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın izniyle Emirdağ ilçesinde Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı bir meslek yüksekokulu açılmıştır (Afyon Kocatepe Üniversitesi). Bu okulun ilçede ekonomik açıdan oluşturmaya başladığı kısmi hareketliliğe rağmen 1990-1997 yılları arasında saha nüfusu, % 8,4 oranında azalmıştır.

Emirdağ'daki Uzman Jandarma Okulu, 1997 yılında kapatılarak Ankara'daki Beytepe Jandarma Okullar Komutanlığına nakledilmiştir (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi). Bunun da etkisiyle 1997-2000 yılları arasında geçen sadece 3 yıllık zaman diliminde araştırma sahasının nüfusu % 7 oranında azalmıştır.

2009 yılı yazında da Emirdağ ilçesinde bulunan 3. Jandarma Er Eğitim Taburu, Çanakkale ilinin Ezine ilçesine taşınmıştır. Bu durum ilçede ekonomik açıdan askerlerin oluşturduğu hareketliliğin tamamen ortadan kalkmasına ve bu da araştırma sahası dışına yapılan göçlerin artmasına sebep olmuştur.

İlerleyen zamanda boşaltılan jandarma taburuna ait arazilerin bir kısmının Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne devredilmesiyle, Emirdağ'daki meslek yüksekokulunda yeni bölümler açılmıştır. Buna bağlı olarak öğrenci sayısında bir miktar artma olsa da ilçe nüfusu azalmaya devam etmiştir.

Araştırma sahasından göçü önlemek için yapılan bir diğer faaliyet, 2000 yılında ilçede organize sanayi bölgesinin kurulumu için çalışmalarına başlanmasıdır. Nitekim bu kapsamda Kuruca Köyü Kabir Tepesi Mevkii'nde bulunan 110 hektarlık bir alan, OSB olarak belirlenmiştir (Kılıç, 2019, s. 2). 2019 yılı itibarıyla burada faaliyet gösteren 9 tesiste yaklaşık 650 kişi istihdam edilse (Emirdağ Ticaret ve Sanayi Odası) de sahanın nüfusundaki azalma devam etmiştir. Gerçekten de 2000 ilâ 2019 yılları arasında Emirdağ ilçesinin nüfusunun % 20,9 oranında (10.035 kişi) azalması da bunu doğrulamaktadır. Ancak her şeye rağmen OSB'ye yapılan ve yapılması planlanan yatırımları, ilçeden göçü önlemeye yönelik en önemli ve sürdürülmesi gerekli faaliyet olarak nitelendirmek mümkündür.

Tarım Arazilerinin Parçalanması

Kırsaldan yapılan göçün nedenlerinden bir diğeri de tarım arazilerinin, çok parçalı ve küçük ölçekli işletmelere dönüşmesidir (Yalçın vd., 2016, s. 155). Daha önce de değinildiği üzere sahada tarım arazilerinin parçalanmasının altında yatan en önemli faktörse, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de nüfus artışını teşvik eden bir politikanın uygulanmasıdır.

Bu politikanın bir sonucu olarak Emirdağ ilçesinin nüfusu, 1970 yılında maksimum seviyesine ulaşmıştır. Sahadaki nüfus artışına bağlı olarak miras yoluyla atadan kalan tarım arazileri, kardeşler arasında bölünerek çok parçalı bir hal almaya başlamıştır. Ancak tarım arazilerindeki bu bölünme sonrasında birçok çiftçi geçimini karşılayamayacak bir duruma gelmiş ve bu da belirtilen dönemden sonra ilçeden ciddi manada göçün başlamasına sebep olmuştur. Mirasçılara düşen bölünmüş tarım arazileriye ya başkalarına devredilmiş ya da göç edenlerin icara vererek ek gelir sağladığı birer gayrimenkule dönüşmüştür.

Tarımda Makineleşme

Yukarıda da değinildiği üzere II. Cihan Harbi sonrasında SSCB tehdidinde maruz kalan ülkeleri destekleme ve ekonomik açıdan kalkındırma stratejisi kapsamında ABD, Türkiye'ye de yardımda bulunmuştur. Türkiye'de bu yardımlar, özellikle kırsal kalkınmayı sağlamak maksadıyla kullanılmıştır (Suğur, 1998, s. 160-161).

Nitekim Marshall Planı'nın başladığı 1948 yılında Türkiye'de 1.756 traktör, 1.472 pulluk, 268 biçerdöver varken (Gürsoy, 1968, s. 16-17) Tablo 3'te de görüleceği üzere 1953 yılına kadar bunların sayısında önemli bir artış olmuştur. Gerçekten de bu veriler kullanılarak bir hesaplama yapıldığında her iki sene arasında; traktör sayısının % 2.031, pulluk sayısının % 2.301 ve biçerdöver sayısının % 254 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki yıllarda da tarımsal alet ve makinelerin sayısı, hızla artmaya devam etmiştir.

Tablo 3. Türkiye'de Yıllara Göre Traktör, Römoork ve Pulluk Sayıları (1953-2019).

Makine/Araç	1953	1960	1970	1980	1990	2000	2010*	2019*
Traktör	35.670	42.136	105.865	436.369	689.343	931.514	1.096.683	1.354.912
Römoork	16.967	25.395	90.510	424.429	648.844	920.222	1.061.656	1.200.815
Pulluk	40.411	58.886	90.340	388.565	645.582	882.120	1.226.507	1.326.994
Biçerdöver	4.458	5.554	8.568	13.667	11.741	12.578	13.799	17.190

Kaynak: Doğan, 2006, s. 69-74. * TÜİK Tarımsal Alet ve Makine İstatistikleri

Tarımda makineleşmenin tesiriyle daha önceden işlenmeyen ya da önemli bir bölümü tarıma elverişli olmayan mera ve orman niteliğindeki geniş araziler, ziraata açılmaya başlanmıştır. Ne var ki, bu gelişme mera ve orman alanlarında önemli bir tahribata da yol açmıştır (Kurt, 2006, s. 153). Bununla birlikte traktör sayısındaki artışın tarımsal verim üzerindeki etkisi de çok büyük olmuştur. Fakat aynı zamanda her bir traktör, köylerde birçok kişinin işsiz kalmasına da sebep olmuştur. Bu kez de ülkede tarımda makineleşme yüzünden işsiz kalan insanlardan nasıl istifade edileceği sorunu ortaya çıkmış (Helling vd., 1956, s. 103) ve bundan inceleme alanı da etkilenmiştir. Bu da gerek yurtiçinde ve gerekse yurtdışında sanayinin geliştiği şehirlere Emirdağ ilçesinden göçü artıran önemli bir husus olmuştur.

Bu konuda araştırma sahasını ülkenin diğer yerlerinden ayıran bir diğer husus da yurtdışına göç eden işçilerin yakınlarına verdiği borç veya yaptığı yardımlarla onların traktör vd. tarım araç gereçlerini edinmelerini kolaylaştırmasıdır. Bu da Emirdağ ilçesindeki zirai makineleşmenin hızlanmasına ve saha dışına yapılan göçün artmasına sebep olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

1965 yılından itibaren gerek yurtdışına ve gerekse yurtiçine Emirdağ ilçesinden yoğun bir şekilde göç edilmesinin temel sebeplerini ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şunlardır:

Emirdağ'ın fazla göç vermesinin altında yatan en önemli sebep olarak, yine bu ilçenin bulunduğu sahaya geçmişte yapılan göçleri göstermek mümkündür. Nitekim araştırma sahası, daha öncesinde oldukça tenha bir yerken XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren önemli ölçüde iskâna maruz kalmıştır. Gerçekten de; 1730 yılında Rakka sancağından Anadolu'ya gelen konargöçer Türkmenler, 1830-1835 yılları arasında Rusların Karabağ'dan çıkararak Osmanlı topraklarına sürdüğü Türklerin bir kısmı ve 93 Harbi ile Balkan Savaşları'nda kaybedilen topraklardan göç etmek zorunda kalanların bir kısmı olmak üzere; sahada üç büyük iskân olayı yaşanmıştır. Alınan bu göçler sonrasında inceleme alanında bir yandan pek çok yeni yerleşme kurulurken öte yandan da var olanların nüfusuna yenileri eklenmiştir.

Emirdağ ilçesinin fazla göç vermesinin altında yatan ikinci bir husus, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de nüfus artışını teşvik eden bir politika uygulanmasıdır. Nitekim bunun bir sonucu olarak 1935 yılında 33.179 olan araştırma sahasının nüfusu, sadece 35 yıllık süreçte % 82,9 oranında artarak 1970'te 60.696 kişiye ulaşmıştır. Ancak bu durum, zaten yarı kurak karasal iklimin etkili olduğu ve ekonominin de tarım ve hayvancılığa dayandığı bir coğrafyada yer alan araştırma sahasındaki fiziki çevre şartlarının artan nüfusun geçimini yeterince karşılayamaz bir hale getirmiştir.

Dahası bu dönemde artan nüfusa bağlı olarak Emirdağ ilçesinin fazla göç vermesinin altında yatan üçüncü bir husus olan, miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanmasının sonuçları da görülmeye başlamıştır. Bu da geçimini büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerden temin eden sahadakilerin, maişetini karşılayamamasına sebep olmuştur.

Yine bu süreçte Emirdağ'ın fazla göç vermesinin altında yatan bir diğer husus olan, tarımda makineleşme de ilçede yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu da araştırma sahasında pek çok yetişkinin işsiz kalmasına yol açmıştır.

Tüm bunların sonucunda da 1965 yılından başlayarak gerek Belçika başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine ve gerekse Eskişehir başta olmak üzere yurtiçinde sanayinin geliştiği şehirlere Emirdağ ilçesinden yoğun bir göç başlamıştır.

Çalışmadan elde edilen bu sonuç, ilişkisel ve karşılaştırmalı olarak, tartışılacak olursa şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür:

Daha öncesinde oldukça تنها bir yer olduğunu belirttiğimiz araştırma sahasına XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren dıştan yapılan göçler olmasaydı, 1965 yılından itibaren sahadan göç de bu denli yoğun olmayabilirdi. Gerçekten de böyle bir durumda, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkede uygulanan pronatalist politikayla nüfus yine artacak ve gerek tarım ve gerekse hayvancılık amacıyla kullanılan topraklar muhtemelen artan nüfusun geçim ihtiyacını bir süre daha karşılamaya devam edecekti.

Yine XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren dıştan sahaya yapılan göçler olsa, fakat cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de pronatalist bir politika uygulanmasaydı; 1965 yılından itibaren ilçeden göçün de yine bu denli yoğun olmayacağı söylenebilirdi. Nitekim böyle bir durumda miras yoluyla tarım arazileri fazla parçalanmayacak ve bu da zirai maksatla Emirdağ ilçesinde kullanılan toprakların muhtemelen artan nüfusun geçimini bir süre daha karşılamasına olanak sağlayacaktı.

Son olarak XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren dıştan sahaya yapılan göçler olsa ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkede pronatalist bir politika uygulansa fakat tarımda makineleşme olmasaydı, yine sahadan göçün bu denli yoğun olmayacağı söylenebilirdi. Nitekim böylesi bir durumda da geçimini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan temin eden sahadaki nüfus, hem kısa bir süre içinde ve hem de çok sayıda işsiz kalmayacaktı.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki eğer araştırma sahasından yurtdışına yapılan göçler olmasaydı o zaman Emirdağ ilçesinin nüfusu, bugünkünden daha az olurdu. Çünkü sahadan yurtdışına göç eden ailelerin gerek ilçede gayrimenkul alımları ve gerekse özellikle yaz döneminde yaptıkları harcamalar, burada ekonomiyi önemli ölçüde hareketlendirmektedir. Bu da sahadaki işsizliğin dönemlik de olsa azalmasına katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Afyon Kocatepe Üniversitesi. *Tarihçe*. Erişim Tarihi: 04.01.2020, <https://aku.edu.tr/hakkimizda/universitemizgenel-bilgiler/tarihce/>.
- Ahmad, F. (2008). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Alagöz, C. A. (1993). Türkiye'de yaylacılık araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2: 1-51.
- Aliağaoğlu, A. ve Uzun, A. (2011). Şehirsel toponimi (Hodonimi): Türkiye için bir tipoloji denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2): 123-133. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000121
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad: Malazgirt'in sonrası*, B. Umar (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Armaoğlu, F. (1999). *20. Yüzyıl siyasi tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*. İstanbul: Alkım Yay.
- Ayönü, Y. (2009). Bizans ordusunda ücretli Türk askerler (XI-XII. Yüzyıllar). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25: 53-69.
- Canlı, H. (2007). *Emirdağ Havzası ve çevresinde doğal ortam ile insan arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı; modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Çavdaroğlu, B. E. (2018). Selçuklu harp sanatının incelenmesi; 1116 Bolvadin Muharebesi örneği. *Bolvadin Araştırmaları 1*. Konya: Eğitim Yay. 329-356.
- Demirel, M. (2008). Türkiye’de Bosna göçmenleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2): 285-306.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. *Afyonkarahisar iline bağlı Aziziye kazasının isminin Emirdağ olarak değiştirilmesi*, Belge Tarihi: 01.07.1931, Yer Bilgisi: 21-47-9, Dosya Ek: 78-32.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. *Bosna'dan hicretle Aziziye'de iskân ettirildikleri halde yöre ahalisi ile kavga eden Bosna muhacirlerinin münasip yerlerde iskânlarının sağlanması, yapılan tahkik neticesinde bölgede bulunan iskân memurlarının çıkan olaylarda suçlularının olmadığı*, Belge Tarihi: H-14-06-1311, Yer Bilgisi: 78-4.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1993). *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I*, Yay. No: 13, Defter-i Hâkânî Dizisi: 1, Ankara.
- DİA. (1991). “Ammûriye”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. Ankara: TDV Yay. 79.
- Doğan, M. (2006). Türkiye ziraatında makineleşme: traktör ve biçerdöverin etkileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, 14: 66-75.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye beşeri coğrafyası* (İstanbul: MEB Yay. No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10.
- Emecen, F. (1998). Hudâvendigâr. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. Ankara: TDV Yay. 285-286.
- Emirdağ Ticaret ve Sanayi Odası. *Organize sanayimiz şahlanıyor*. Erişim Tarihi: 30.01.2020, <http://www.emirdagtsso.org.tr/index.php/haber-arsivi/haberler-2/item/378-organi-ze-sanayi-mi-z-sahlaniyor>.
- Exter, J. (1993). Türkiye’nin etnik yapısı araştırmalarında yeni adımlar. *Tarih ve Toplum*, 112: 253-256.
- Fıçıcı, F. (2013). Coğrafi ve beşeri Emirdağ algısı. *Emirdağ*, 16 (25): 44-45.
- Gürsoy, B. (1968). Bedri Gürsoy'un konuşması. *Türkiye Tarımının Mekanizasyon Problemleri ve Çözüm Yolları (Açık Oturum)*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yay. Ankara 30: 16-26.
- Halaçoğlu, Y. (1997). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi, Ankara: TTK Yay.
- Helling, G. ve Helling, B. (1956). *Sosyolojik ve istatistikî bakımdan Türkiye’de köy*, Çeviren: Ahmet E. Uysal, Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Heper, M. (2011). *Türkiye’nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İnal, K. (1999). Paternalist politikanın ideal Türk çocuğu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32 (1): 195-212. doi: https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000022
- İpek, N. (1994). *Rumeli’den Anadolu’ya Türk göçleri (1877-1890)*, Ankara.
- İpek, N. (1999). 93 Muhacereti. *Osmanlı*. C. IV. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 661-668.
- Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi. *Subay okulu*. Erişim Tarihi: 04.01.2020, <http://www.jsge.edu.tr/tarihce>.

- Kara, A. (2005). 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu'da alınan tedbirler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14): 115-131.
- Karazeybek, M. (2017). Osmanlılar zamanında Emirdağ bölgesinde konar göçer Yörük cemaatlerinin iskânı. *Uluslararası Emirdağ Sempozyumu Özet Kitapçığı*, (Afyonkarahisar). 1.
- Kargioğlu, M. (2001). Afyonkarahisar çevresi flora ve vejetasyonu. *Afyonkarahisar Kütüğü*. C. 1. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay. 49-60.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kesik, M. (2003). *Türkiye Selçuklu Devleti tarihi-Sultan I. Mesud dönemi*, Ankara: TTK.
- Kılıç, G. (2019). *Emirdağ organize sanayi bölgesi revizyon imar planı plan açıklama raporu*, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü.
- Köksal, O. ve Acet, B. (2017). Sultan II. Mahmud dönemi sayımlarına göre Barçınlı (Emirdağ) civarında meskûn aşiretler üzerine bazı değerlendirmeler. *Uluslararası Emirdağ Sempozyumu Özet Kitapçığı*, (Afyonkarahisar). 3.
- Köktepe, M. (2008). *Emirdağ ilçesinden Belçika'ya olan göçler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Kurt, H. (2006). Göç eğilimleri ve olası etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1): 135-160.
- Küçük, C. (1988). Abdülaziz. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. Ankara: TDV İSAM. 179-185.
- Lightfoot, C. S. ve Mergen, Y. (1999). Anadolu'da önemli bir ortaçağ kenti: Amorium. *Arkeoloji ve Sanat*, 21 (89): 22-31.
- Orhan, S. (2008). *Balkan Savaşları'nda Türklere yapılan Bulgar mezalimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Orhonlu, C. (1987). Osmanlı imparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, İstanbul: Eren Yay.
- Örenç, A. F. (2012). Balkan Harbi'nde Edirne kuşatmasına dair İngiliz belgeleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4): 17-79.
- Öztan, B. (1995). Medeni Kanun'un kabulünün 70'nci yılında aile hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-4 (44): 79-126. doi: https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000718
- Semiz, Y. (2010). 1923–1950 döneminde Türkiye'de nüfusu arttırma gayretleri ve mecburi evlendirme kanunu (Bekârlık Vergisi). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27: 423-469.
- Suğur, N. (1998). Türkiye'de sosyal ve ekonomik değişmeler. *Dünya'nın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 157-164.
- Şahbaz, H. (2016). *Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinin (Eskişehir) beşeri ve ekonomik coğrafyası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Şahin, H. (2016). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi. Yazışma. Şahbaz, H.'nin 22.04.2020 tarihinde CİMER'e yaptığı 2001753971 sayılı başvuruya cevaben 17.02.2021 tarihinde Veri Yönetimi Şubesi'nce gönderilen e-posta.
- Taşkıran, C. (1997). Karabağ'da son durum. *Yeni Türkiye Dergisi*, 3 (16): 1192-1198.
- TC Hükümeti-UNICEF (1991). *Türkiye'de anne ve çocukların durum analizi*. Ankara: TC Hükümeti-UNICEF İşbirliği Programı, Ülke Programı: 1991-95.
- Tunçdilek, N. (1957). Eskişehir ve şehrin tekâmülü. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 4 (8): 35-47.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, Umumi Seri No: 10.
- Turan, Ş. (1994). Edirne Antlaşması. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: TDV Yay. 442-443.
- TÜİK. *ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) Sonuçları*. Erişim Tarihi: 14.02.2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

- TÜİK. *Tarımsal Alet ve Makine İstatistikleri*. Erişim Tarihi: 17.02.2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Türkay, C. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nda oymak, aşiret ve cemaatlar*. İstanbul: Tercüman Yay.
- Türkmen, A. M. (2014). Muscalı aşiretinin Emirdağ'a yerleştirilmesi. *Emirdağ*, 17 (28): 42-43
- Türkmen, A. M. (2015). Karabağlıların Emirdağ bölgesine iskânı ve bölgenin imarı. *Emirdağ*, 29: 24-25.
- UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. *Turkey-Subnational Administrative Boundaries*. Erişim Tarihi: 29.03.2021, <https://data.humdata.org/dataset/ac768a5c-db29-4872-9792-bd3179e29c45>
- Ünlüer, Ş. (2010). *Yurt dışından işçi geri dönüş göçlerinin işleyişi paterni ve etkileri: Kırşehir örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yalçın, E. ve Kara, Ö. (2016). Kırsal göç ve tarımsal üretime etkileri. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20 (2): 154-158. doi: <https://doi.org/10.29050/harranziraat.259106>
- Yılmaz, Ö. (2001). Afyonkarahisar ili genel coğrafya özellikleri. *Afyonkarahisar Kütüğü*. C. 1. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay. 1-26.
- Yılmaz, S. ve Kalkan, D. K. (2017). Enerji güvenliği kavramı: 1973 petrol krizi ışığında bir tartışma. *ANKASAM-Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (3): 169-199.